

میراث شهری

فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۶ . پاییز ۱۴۰۳

Urban management
No.76 Autumn 2024

۵۷-۷۲

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۸/۰۹ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۳/۰۸/۲۷

اجتماع‌پذیری فضاهای عمومی در مناطق کم‌بُرخوردار روستایی و ارتقای سلامت اجتماعی؛ ارائه راهکارهای طراحانه (میدان دَر قلعه، روستای ایزی)

علی‌اصغر آبرون^{*}: دکتری شهرسازی، مدرس گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.
سارا اسعدي جعفرآباد: کارشناس ارشد معماری، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران

چکیده

Sociability of open Spaces in Deprived Rural Areas and Mental Health; Improving the Sociability of Dar-E Ghal-E Square by Design Principles (Iziy Village)

Abstract

The sociability of open space plays a significant role in improving the quality of life of people living in deprived areas. Dar-e-Ghale Square (Iziy village, Sabzevar) as a sociable space plays an important role in social life of the villagers. Over time, this square has suffered from its severe decay and destruction which may affect its sociability. In this regard, since the sociability of public spaces has a great effect on social health of residents of deprived areas, this study firstly has attempted to explain this correlation by a conceptual model, and then has tried to present some design principles that may enhance the square sociability character. In this regard, on the basis of Canadian Community Health Survey (CCHS) and religious participation survey, the main social activities of residents and the most important challenges of square in case of its sociability were gathered from the 350 participants via questionnaire. And then, on the basis of presented conceptual model, relevant design principles for Dar-e Ghal-e square have been presented. According to this study three dimension of space named semantic, functional, and spatial-physical components support the sociability of spaces. Furthermore, the findings showed the most important social activities which are taking place in the Dar-e Ghale square include participating in ceremonies and events, attending the mosque, face-to-face talking with friends, and playing local games. Also, three main problems of the square include of lack of suitable space for sitting, lack of green space, and the decay of buildings around the square, respectively.

Keywords: Deprived Areas, Sociable Space, Social Health, Iziy Village, Dar-e Ghal-e Square.

فضاهای اجتماع‌پذیر با تقویت انسجام اجتماعی، ارتقای احساس ایمنی و امنیت ادراک شده، زمینه‌سازی دریافت حمایت‌های محلی، اعتماد اجتماعی و افزایش مشارکت‌ها نقش ویژه‌ای در ارتقای سلامت اجتماعی تلطیف مسائل بافت‌ها خصوصاً در نواحی محروم و کمتر برخوردار دارند. میدان دَر قلعه در روستای ایزی به عنوان تنها فضای باز عمومی این روستا محل شکل‌گیری رویدادها و فعالیت‌های مختلف اجتماعی، پذیرای گروه‌های مختلف افراد در طول سال است و نقش مهمی در زندگی اجتماعی ساکنین روستا دارد. این میدان که در بافت قدیمی روستا قرار دارد، هم‌زمان با تغییر و تحولات کالبدی در طول زمان دچار برخی فرسودگی‌های کالبدی و کارکردی شده است که در این مطالعه تلاش شده است ضمن شناسایی ویژگی‌های فضاهای اجتماع‌پذیر، در جهت تسهیل شکل‌گیری فعالیت‌های اجتماعی با شناسایی مشکلات آن در این خصوص، ارائه راهکارهای طراحی لازم صورت پذیرد. در این راستا، ضمن مطالعه استنادی، گردآوری داده‌های تحقیق از ۳۵۰ پرسشنامه محقق ساخته براساس مقیاس‌های مشارکت اجتماعی و نظرسنجی مشارکت مذهبی در بین ساکنین روستا صورت پذیرفت. بر طبق یافته‌ها، ابعاد سه‌گانه معنایی، کارکردی و فضایی-کالبدی مؤلفه‌های سازنده فضاهای اجتماع‌پذیر را شکل می‌دهند و مهم‌ترین فعالیت‌های جمعی در حال وقوع در میدان به ترتیب شامل شرکت در مراسم‌ها و رویدادها، حضور در مسجد، گفت‌و‌گو با دوستان و بازی کردن می‌باشند. همچنین، کمود فضای مناسب برای نشستن، کمبود فضای سبز و فرسودگی بنای‌های پیرامون میدان، به ترتیب سه مسئله اصلی میدان دَر قلعه جهت شکل‌گیری و تسهیل اجتماع‌پذیری آن می‌باشند. در پایان مقاله نیز به منظور ارتقای کیفیت اجتماع‌پذیری میدان، راهکارهای طراحی در این خصوص ارائه شده است.

وازگان کلیدی: مناطق کم‌بُرخوردار، فضای اجتماع‌پذیر، سلامت اجتماعی، روستای ایزی، میدان دَر قلعه.

۱- مقدمه

بنابراین این پژوهش در ادامه تلاش دارد با پرداختن به مبانی نظری و ادبیات پژوهشی در حوزه فضاهای اجتماع‌پذیر و پیامدهای رفتاری و اجتماعی این فضاهای مطالعه ویژگی‌های این‌گونه فضاهای، ضمن شناسایی انواع فعالیت‌های اجتماعی در حال وقوع در میدان دَر قلعه و نقایص این فضا به کمک پرسشنامه‌ی توزیع شده در بین ۳۵۰ نفر از ساکنین روستا و از طریق دو دسته سؤالات بسته (در قالب طیف لیکرت) و باز، به ارائه پیشنهادات طراحانه درخصوص ارتقای اجتماع‌پذیری آن در راستای ارتقای سلامت اجتماعی ساکنین این روستا پردازد.

مطالعات گویای آن است که فضاهای اجتماع‌پذیر^۱ در مناطق محروم و کمتر توسعه‌یافته نقش بسزایی در ارتقای بهزیستی اجتماعی افراد دارد (لانگ و هورنبرگ^۲؛ ۲۰۱۰؛ مایر^۳ و همکاران، ۲۰۱۰؛ ویلار و کارتیس^۴؛ ۲۰۱۶). از طرفی، ادبیات پژوهش مؤید آن است که طراحی و برنامه‌ریزی مناسب فضاهای نقش بسزایی در ارتقای اجتماع‌پذیری آن‌ها دارد (کیم و کاپلان^۵؛ ۲۰۰۴؛ براون و لومنبارد^۶؛ ۲۰۱۴؛ آلبرشت^۷؛ آلبرشت و استیونز^۸؛ ۲۰۱۹؛ آلبرشت^۹ و همکاران، ۲۰۲۱).

۲- پیشینه، بنیان نظری و چارچوب مفهومی

با ذکر این نکته که برای فضاهای اجتماع‌پذیر ویژگی‌ها و ملزومات مختلفی بیان شده است که در بالا به این مطالعات اشاره شد، پیشینه مطالعاتی پژوهش حاضر در این بخش، در کنار مطالعات در حوزه اجتماع‌پذیری فضاهای شهری، به مطالعات در رابطه با محیط اجتماعی محله و اثرات مثبت آن بر-بهویژه- ساکنین نواحی محروم و کمتر برخوردار شهری مربوط می‌شود که در ادامه بدان‌ها پرداخته شده است. در این رابطه همان‌طور که اشاره شد، پس از مفهوم پردازی اوسمناند درخصوص اجتماع‌پذیری فضاهای در سال ۱۹۵۷، این مفهوم در مطالعات مختلفی مورد توجه اندیشمندان در حوزه مطالعات شهری قرار گرفت (فولادی و سالاری‌پور، ۱۳۹۹) و همچنین از طرفی دیگر، مطالعات در این حوزه به تأثیرات محیط اجتماعی بر سلامت اجتماعی نیز پرداخته‌اند (اسگالهادو^{۱۰}، ۲۰۱۰) که در ادامه به این مطالعات اشاره می‌شود.

روستای ایزی در شهرستان سبزوار از استان خراسان رضوی محدوده مطالعاتی پژوهش حاضر، به عنوان یکی از مناطق روستایی کمتر برخوردار در کشور است که فضای باز اصلی و جمعی آن به نام «در قلعه»^{۱۱} با حضور پذیری بالای ساکنین در طول سال محل انجام فعالیت‌های مختلفی است.

بر طبق پیشینه‌ی مطالعه شده در این پژوهش باید بیان نمود که تحقیقات در مناطق محروم و کمتر برخوردار نشان می‌دهند که استفاده مؤثر از منابع اجتماعی محلی می‌تواند به طور قابل توجهی سطوح رفاه، سلامت روان و کیفیت زندگی را افزایش دهد (لانگ و هورنبرگ، ۲۰۱۰؛ مایر^{۱۲} و همکاران، ۲۰۱۰؛ ویلار و کارتیس^{۱۳}؛ ۲۰۱۶؛ ۵۶؛ افرویمسون^{۱۴} و همکاران، ۲۰۰۹؛ ۲۰۰۱۶). در این رابطه، گریف و دادو (۵۸؛ ۲۰۱۵) تشریح می‌کنند که چگونه منابع اجتماعی مذکور به طرزی مؤثر در کاهش عوامل استرس‌زای و در پی آن بر سلامت روانی و اجتماعی ساکنین تأثیر می‌گذارند. به عنوان نمونه، پژوهش مولا و همکاران (۲۰۰۹) نشان می‌دهد که بهره‌گیری از منابع اجتماعی محله در کاهش نرخ جرم و جنایت، بهبود شرایط بهداشتی، ایجاد محیط

که همان‌گونه که در این مقاله بدان پرداخته خواهد شد، با زمینه‌سازی شکل‌گیری تعاملات اجتماعی، فعالیت‌ها و مشارکت اجتماعی، پیامدهای رفتاری و اجتماعی متعددی در پی دارند که مزایای اجتماعی چون ارتقای سلامت اجتماعی برای ساکنین روستا بخشی از آن است. فضای مذکور که در طول زمان شکل گرفته است و با حضور پذیری بالای خود پذیرای ساکنین روستا در طول سال و محل وقوع فعالیت‌های مختلفی است که در بین ساکنین روستا است و در طول زمان، همزمان با تغییر و تحولات روستا تغییراتی را به خود پذیرفته است و به شکل امروزی خود درآمده است، بنا به محرومیت‌های روستا و کمبود اعتبارات عمرانی روستا از حیث نحوه طراحی، رسیدگی و نگهداری با کاستی‌هایی مواجه است که به نظر می‌رسد با مناسب‌سازی‌های لازم، محیطی مناسب جهت جذب بیشتر و تقویت شکل‌گیری تعاملات اجتماعی و فعالیت‌های گروهی و اجتماعی ساکنین روستا، فلذا ارتقای سلامت اجتماعی آنان خواهد بود.

مدیریت شهری

فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۶. پاییز ۱۴۰۳

Urban management
No.76 Autumn 2024

1. Urban Sociopetal Spaces

2. Lang & Hornburg

3. Mair et al

4. Vilar & Cartes

5. Kim & Kaplan

6. Brown & Lombard

7. Aelbrecht

8. Aelbrecht & Stevens

9. Aelbrecht et al

۱۰. سابقاً در زمانی که روستا دارای برج و بارو بوده است، درب قدیمی روستا در این محل قرار داشته است و امروز این میدان در بین ساکنین روستا به همین نام شناخته می‌شود.

تعیین شده برای بازی و آرامش، نقشی حیاتی در تقویت نشاط اجتماعی محله دارند. به طرزی مشابه دانبرگ و همکارانش (۲۰۱۱)، فضاهای اجتماع پذیر شهری را به عنوان محیط‌هایی مساعد برای شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی بر می‌شمارند و مطالعه شجاعی و پرتوی (۱۳۹۴) در داخل کشور نیز حاکی از آن است که فضاهای اجتماع پذیر، تعاملات اجتماعی را افزایش می‌دهند، مشارکت شهروندان را در حوزه‌های مختلف افزایش داده، دلیستگی به اجتماع را تقویت نموده و درنتیجه سلامت اجتماعی و روانی را افزایش می‌بخشند.

در همین رابطه مطالعات به نقش اجتماع پذیر بودن فضاهای باز و تقویت همبستگی جامعه و رشد شخصی (کوریاواتی^۲، ۲۰۱۲)، پویایی جامعه، ارتقای کیفیت تعاملات اجتماعی و همچنین سرمایه اجتماعی (کبراس و مونت^۳، ۲۰۱۷)، سلامت روانی و اجتماعی (موراتیدیس^۴، ۲۰۱۸؛ موراتیدیس، ۲۰۲۰) می‌پردازند. لذا این روی است که محققینی چون لانگ و هرنبرگ (۲۰۱۰) در مطالعه خود ضمن اشاره به مزایای متعدد اجتماعی حضور در فضاهای اجتماع پذیر برای ساکنین در محلات محروم شهری، بر ضرورت ارائه ضوابط راهنمای طراحی تسهیل کننده زندگی اجتماعی این محلات به عنوان بخشی از برنامه‌های توانبخشی این مناطق تأکید می‌کنند. ایزوتسو و همکارانش (۲۰۰۶) نیز به طرزی مشابه در مطالعه‌ای جداگانه به ضرورت‌های پیش‌تر بیان شده در ایجاد فضاهای اجتماع پذیر در محله‌های محروم می‌پردازند

اجتماعی مطلوب‌تر، افزایش توسعه انسانی و ایجاد فرصت‌های بیش‌تر شغلی در محله‌ها مؤثر است. همچنین مطالعه ایزوتسو و همکارانش (۲۰۰۶) حاکی از آن است که دسترسی مطلوب افراد ساکن در این مناطق به شبکه‌های اجتماعی قوی، توانایی آن‌ها را برای جلب حمایت محلی و توسعه مهارت‌های مقابله با چالش‌ها را تقویت می‌کند که از نظر وی یکی از راه حل‌های کمکی مناسب برای کاهش مشکلات این جوامع محسوب می‌شود. به طرزی مشابه ویلار و کارتر (۲۰۱۶) با اشاره به اهمیت پرورش و توسعه منابع اجتماعی مبتنی بر جامعه برای کاهش مشکلات این نواحی، بر لزوم تقویت اعتماد متقابل، انسجام اجتماعی، شبکه‌سازی، عضویت در گروه‌ها و مشارکت مدنی افراد در فعالیت‌های محلی تأکید می‌ورزند.

از طرفی لازم به ذکر است که شروع پرداختن به مباحث فعالیت‌های اجتماعی، چگونگی شکل‌گیری آن و ملزمومات برنامه‌ریزی و طراحی محیطی در این خصوص - که موضوع پژوهش حاضر نیز هست، به عنوان بخشی اساسی از پدیده اجتماع پذیری فضاهای شهری، به نظریات گل بر می‌گردد. اگرچه اندیشمندانی چون سامر (۱۹۶۷)، وايت (۱۹۸۰)، لنگ (۱۹۸۷)، گل (۱۹۸۷)، رسیدی^۱ و همکاران (۲۰۱۲)، جیکوبز (۱۹۶۱)، نقی لو و فلاحت (۲۰۱۶)، میگر و مارش (۲۰۱۷) برای نخستین بار به طور جدی به اهمیت مطالعه جنبه‌های زندگی اجتماعی فضاهای شهری می‌پردازند، در واقع بسط مفهومی و نظری در رابطه با فعالیت‌های اجتماعی را در نظریات یان گل شاهد هستیم. بر مبنای نظریات وی (۱۹۸۷)، فعالیت‌های مردم در فضاهای عمومی شامل سه دسته‌ی کلی فعالیت‌های ضروری، انتخابی و اجتماعی هستند که در این بین، فعالیت‌های اجتماعی فعالیت‌هایی هستند که انجام آن‌ها وابسته به حضور دیگران در فضا می‌باشد (جواهرپور و همکاران، ۱۳۹۱) و از نظر وی لازمه شکل‌گیری فعالیت‌های اجتماعی، کیفیت مطلوب و خوش‌آیند فضا برای وقوع فعالیت‌های انتخابی توسط کاربران این فضا می‌باشد (شعبانی و شارع‌پور، ۱۴۰۱).

همچنین بر مبنای مطالعات، اجتماع پذیری فضاهای شهری عنصری کلیدی در افزایش بهره‌مندی‌های مختلف اجتماعی شهروندان از محیط اجتماعی شکل‌گرفته پیرامون فضاهای اجتماع پذیر محل سکونت افراد می‌باشد. در این رابطه، مطالعه هوانگ (۲۰۰۶) نشان‌دهنده آن است که فضاهای باز اجتماع پذیر با دارا بودن مکان‌های مناسب برای نشستن، امکان گردش و فعالیت، مبلمان مناسب و عناصر جذاب بصری مانند مجسمه‌ها و ویژگی‌های زیبایی از جمله آب و عناصر گیاهی، نقش پررنگی در انسجام محلات دارند. به نظر وی این ویژگی‌ها با مسیرهای حرکت و مکان‌های

اجتماع پذیری فضاهای در مناطق کم‌بخاردار و اثرات بر سلامت اجتماعی

تحقیقات گویای آن است که کیفیت فضای محله بر سلامت اجتماعی^۵ افراد تأثیرگذار است (فو، ۲۰۱۸؛ ۱). سلامت اجتماعی که به عنوان احساس یکپارچگی فرد با جامعه، پذیرش دیگران، همسویی با هنجارهای اجتماعی و مشارکت در کر شده در زندگی جمعی در نظر گرفته می‌شود، به عنوان معیاری محوری برای ارزیابی کیفیت زندگی افراد از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است (کیز^۶، ۱۹۹۸؛ کیز^۷، ۲۰۰۶؛ رو^۸ و همکاران، ۲۰۱۳) که مطالعات در این حوزه، به نحوی گستره به ارتباط بین سلامت اجتماعی یک فرد و کیفیت کلی زندگی وی پرداخته‌اند

- 2. Kuriawati
- 3. Cabras & Mount
- 4. Mouratidis
- 5. Social Well-Being
- 6. Fu
- 7. Keyes
- 8. Keyes
- 9. Roe et al

- 1. Rasidi

(بورهام^۱ و همکاران، ۲۰۱۳).

به طور ویژه و مرتبط با پژوهش حاضر، مطالعات در رابطه با نواحی کمتر توسعه یافته مؤید آن است که فضاهای اجتماع‌پذیر- که تسهیل‌کننده ارتباط بین افراد می‌باشد، به طرز مؤثری شرایط را در مناطق محروم و کمتربرخوردار بهبود می‌بخشند (سوگیاما^۲، ۲۰۱۵). در این مطالعات، وجود این‌گونه فضاهای اجتماع‌پذیر به عنوان کاتالیزوری در جهت تقویت انسجام اجتماعی و بروز رفتارهای اجتماعی مختلفی مانند افزایش فعالیت بدنی و مشارکت‌های اجتماعی لحاظ می‌شود که مزایای متعددی برای محله در پی دارد (جنینگر و بامکل^۳، ۲۰۱۹). این فضاهای اجتماع‌پذیر در ارتقای کیفیت زندگی افراد ساکن در این نواحی و تلطیف مسائل و چالش‌های این مناطق شناسایی شده‌اند (گریف و دادو^۴، ۲۰۱۵؛ لانگ و هورنبرگ، ۲۰۱۰). همچنین بر مبنای مطالعات در این حوزه، جامعه‌پذیری فضاهای عمومی با احساس ایمنی و امنیت ادراک شده (زکریا^۵ و همکاران، ۲۰۱۴)، کاهش نرخ جرم و جنایت، بهبود شرایط بهداشتی محیط، بهبود محیط اجتماعی، افزایش توسعه انسانی و ایجاد فرصت‌های شغلی (موبلا^۶ و همکاران، ۲۰۰۹)، تقویت همبستگی جامعه و رشد شخصی (کوریاواتی^۷، ۲۰۱۲) و نیز با احتمال دریافت حمایت‌های محلی و کسب مهارت‌های لازم برای مقابله با چالش‌ها و نگرانی‌های افراد ساکن در این نواحی که افراد با آن‌ها مواجه‌هند، با سلامت روان آنان ارتباط معنی‌داری دارد (جنینگر و بامکل^۸، ۲۰۱۹؛ ایزوتسو^۹ و همکاران، ۲۰۰۶). راس^{۱۰} و همکاران (۲۰۰۲) در این خصوص به اثرات تعاملات اجتماعی در فضای محله بر کنترل اجتماعی و در پی آن، بر شرایط نامطلوب مانند جرم و جنایت و نالمنی می‌پردازند. در این رابطه ویلار و کارتز^{۱۱} (۲۰۱۶) به نقش این مهم در تقویت اعتماد متقابل، انسجام اجتماعی، شبکه‌سازی، عضویت در گروه‌ها و مشارکت مدنی در فعالیت‌های محله تأکید می‌کنند. مطالعات دیگری در این زمینه به نقش فضاهای باز اجتماع‌پذیر بر انسجام محله می‌پردازند (هوانگ^{۱۲}، ۲۰۰۶؛ ۱۹۹۴: ۲۰۲).

1. Boreham et al
2. Sugiyama et al
3. Jennings & Bamkole
4. Greif and Dadoo
5. Zakariya et al
6. Moobela et al
7. Kuriawati
8. Jennings & Bamkole
9. Izutsu et al
10. Ross et al
11. Vilar and Cartes
12. Huang

13. Osmand
14. Sociopetality
15. Sociofugality
16. Jacobs
17. Sommer
18. Gehl
19. Whyte
20. Lang
21. Rasidi, Jamirsah, & Said
22. Naghiloo & Falahat
23. Meagher & Marsh



شکل ۱- چارچوب مفهومی پژوهش؛ فضای اجتماعی پذیر نقش مهمی در بروز فعالیت‌های اجتماعی فلذ ایجاد محیط اجتماعی مطلوب که عامل ارتقای سلامت اجتماعی افراد در نواحی کم‌برخوردار است، دارد. (پژوهشگران براساس سایر مطالعات)

یک فضای اجتماعی جذاب باید به خوبی با محیط طبیعی ادغام شود (سلطانیان و محمدی، ۲۰۱۵: ۵۵۶). این را می‌توان از طریق ادغام فضاهای سبز (کوئن^۵ و همکاران، ۱۹۹۸؛ کو^۶ و همکاران، ۱۹۹۸، لند، ۱۹۹۳) یا ویژگی‌های آب برای افزایش قابلیت اجتماعی به دست آورد. علاوه بر این، وجود عناصر زیبایی‌شناختی طبیعی یا مصنوعی، مانند آبشارها یا مجسمه‌های برجسته، به عنوان نقاط کانونی عمل می‌کند و مردم را به جمع شدن و تعامل تشویق می‌کند (لند، ۱۹۹۳). ویژگی‌ها یا رویدادهای جذاب در فضا، مانند مجسمه‌ها، می‌توانند روابط اجتماعی را بیشتر ارتقا دهند. عناصری مانند محل نشستن، مناظر منظره، فضاهای گردشی، فضاهای باز و مناطق فعالیت در تقویت تعاملات اجتماعی مؤثر هستند (هوانگ، ۲۰۰۶: ۲۰۱-۲۰۲).

- 4. Soltanian & Mohammadi
- 5. Kweon et al
- 6. Kuo et al
- 7. Lennard
- 8. Huang

ویژگی‌های فضاهای اجتماعی پذیر
میزانی که یک فضای شهری می‌تواند از زندگی اجتماعی مردم پشتیبانی کند تا حد زیادی توسط ویژگی‌های فیزیکی آن تعیین می‌شود که عملکرد و درجه اجتماعی بودن آن را مشخص می‌کند (کیریاکیدیس و باکوگیانیس، ۲۰۱۸: ۲۰۱۸). یکی از موارد مهم در این رابطه، اندازه و هندسه مناسب در طراحی فضاهای است (گل، ۲۰۱۰). یک فضای باز با اندازه مناسب و منسجم که امکان فعالیت‌ها و حرکت‌های متنوع را فراهم کند، ضروری است (قلمبر، دزفولی و نقیزاده، ۱۳۹۳؛ زکریا و هارون و منصور، ۲۰۱۴؛ گل (۲۰۱۰) تأکید می‌کند که مقیاس انسانی یک فضای به طور قابل توجهی بر محیط آن، ادراکات کاربران و فعالیت‌هایی که در آن گنجانده می‌شود، مانند راه رفت، ایستادن، نشستن، مشاهده، مکالمه و ملاقات تأثیر می‌گذارد.

- 1. Kyriakidis & Bakogiannis
- 2. Gehl
- 3. Zakariya, Harun, & Mansor

همان طور که اشاره شد، یک فضای اجتماعی پذیر باید دارای فضایی دعوت‌کننده و پذیرا باشد که بتواند مراسمات عمومی را میزبانی کند (مارکوس و فرانسیس^۱، ۱۹۹۸؛ زکریا و همکاران، ۲۰۱۴). برای چنین فضاهایی ضروری است که آسایش فیزیولوژیکی را برای کاربران فراهم کنند، از جمله دمای مطلوب، کیفیت هوای مناسب نور خورشید و سایه، ایجاد محیطی مناسب برای ارتباطات و تعامل طولانی مدت (لانگ، ۱۹۸۷؛ وايت، ۱۹۸۰، فرانسیس، ۱۹۹۸). به نظر گل (۲۰۱۰) ویژگی دعوت‌کننده بودن برای یک فضای اجتماعی، امری بنیادی است. این ویژگی شامل جنبه‌هایی مانند عناصر طراحی که از مردم استقبال می‌کند، دسترسی آسان، رویدادهای جذاب، طرح‌هایی که نیازهای انسان را برآورده می‌کند، امکان استفاده ۲۴ ساعته از فضا و صندلی‌های فراوان است (پورتا و رنه^۲، ۲۰۰۵؛ هوانگ، ۲۰۰۶، همچنین، یک فضای اجتماعی باید همه‌شمول بوده، طیف متنوعی از افراد را پذیرا باشد (قلمبر دزفولی و نقیزاده، ۱۳۹۳).

ترتیبات طراحی خاص، مانند گنجاندن نقاط یا مناظر جذاب (مانند مجسمه‌های یادبود، مکان‌های نشستن، فضاهای دیدنی)، تعاملات اجتماعی را تشویق می‌کنند. علاوه بر این، رویدادهای اجتماعی در فضا می‌توانند به طور قابل توجهی فعالیتها و تعاملات اجتماعی را تقویت کنند (هوانگ، ۲۰۰۶؛ ۲۰۱۴-۲۰۰۶). برخی از محققان بر این باورند که احساس خانه‌داری، جایی که نیازهای افراد برآورده می‌شود و احساس حمایت و کنترل می‌کنند، دلیستگی به مکان را تقویت می‌کند و اجتماعی بودن فضا را افزایش می‌دهد (لتارد^۳، ۱۹۹۳؛ زکریا و همکاران، ۲۰۱۴؛ بنتلی^۴ و همکاران، ۲۰۱۵).

ویژگی‌های عملکردی نیز نقش مهمی در قابلیت استفاده از فضاهای اجتماعی دارند. فضاهای عمومی مؤثر باید به خوبی با سایر مناطق مرتبط باشند و دسترسی به آن‌ها یکی از ملاحظات کلیدی در طراحی آن‌ها است (پورتا و رنه، ۲۰۰۵؛ زکریا و همکاران، ۲۰۱۴) علاوه بر این، ارائه راحتی فیزیولوژیکی برای کاربران حیاتی است، از جمله ملاحظات دما، کیفیت هوای نور خورشید و سایه (لانگ، ۱۹۸۷، مارکوس و فرانسیس، ۱۹۹۸؛ وايت، ۱۹۸۰). نوع در مبلمان صندلی، افزایش راحتی اجتماعی، عامل مهمی است (لاوسون، ۲۰۰۱). مطالعات تأیید می‌کنند که امکانات رفاهی و مبلمان شهری مناسب، به ویژه صندلی‌های کافی، استفاده از فضاهای باز را تشویق می‌کند و تعاملات اجتماعی را تقویت می‌کند (زکریا و همکاران، ۲۰۱۴؛ گل، ۱۹۸۷؛

کار^۵ و همکاران، ۱۹۹۲؛ پورتا و رنه، ۲۰۰۵).

برنامه‌ریزی کاربری زمین و تنوع آن نیز به فراوانی استفاده در فضاهای اجتماعی شهری کمک می‌کند (چیدیستر^۶، ۱۹۸۶). حجم تردد عابران پیاده و استفاده از ساختمان‌های مجاور از عوامل سیار مهم هستند (رستمی بوکانی^۷، ۲۰۱۳). برآورده ساختن نیازهای کاربران در زمان‌های مختلف روز و سال کلید حفظ انعطاف‌پذیری و جامعه‌پذیری پایدار یک فضای باز است (لانگ، ۱۹۸۷؛ صالحی‌نیا و معماریان^۸، ۲۰۱۲). درنهایت، فرآگیر بودن و جذابیت یک فضا به طور قابل توجهی تحت تأثیر امنیت آن است (بنتلی و همکاران، ۲۰۱۵، پورتا و رنه: ۲۰۰۵).

ادرادات و تفاسیر کاربران مکان عمیقاً بر استفاده از یک فضای تأثیر می‌گذارد. شناخت و درک ما از یک فضای بخش مهمی از تجربیات و رفتارهای ما در آن فضای را تشکیل می‌دهد. گل (۲۰۱۰) ادعا می‌کند که درک و تصور ما از میدان‌های شهری نقش مهمی در جامعه‌پذیری آن‌ها دارد. علاوه بر این، یک فضای اجتماعی باید با هنجرهای حاکم بر یک جامعه همسو باشد (زکریا و همکاران، ۲۰۱۴)، بنابراین ظرفیت مناسب برای برگزاری مراسم عمومی و عناصر طراحی نمادین فضای از اهمیت بالایی برخوردار است (قلمبر دزفولی و نقیزاده، ۱۳۹۳).

علاوه بر این، عواملی مانند احساس امنیت، پتانسیل شخصی‌سازی فضای خوانایی فضای در تعیین اجتماعی بودن یک منطقه بسیار مهم هستند (بنتلی و همکاران، ۲۰۱۵؛ زکریا و همکاران، ۲۰۱۴). در فضایی که خوانا باشد، کاربران عمولاً احساس امنیت و امنیت بیشتری را تجربه می‌کنند (بنتلی و همکاران، ۲۰۱۵).

درنهایت، اذعان به نیاز ذاتی انسان به تعادل بین حریم خصوصی و تعامل اجتماعی هنگام برنامه‌ریزی فضاهای اجتماعی موفق ضروری است (آلتمن^۹، ۱۹۷۵؛ صالحی‌نیا و معماریان، ۲۰۱۲). حفظ این تعادل یکی از ملاحظات کلیدی در ایجاد فضاهایی است که برای طیف وسیعی از کاربران هم دعوت‌کننده و هم راحت است و هم بازتاب فردی و هم مشارکت جامعه را تسهیل می‌کند.

5. Carr et al

6. Chidister

7. Rostami Bookani

8. Salehinia and Memarian

9. Altman

1. Marcus & Francis

2. Porta & Renne

3. Lennard

4. Bentley et al

جدول ۱- ویژگی‌های طراحی فضاهای اجتماعی (بر طبق مطالعات)

بعنایی	امنیت	خلوت	خوانایی	هنچار	معنی معنی	ایمنی کارکردی	سرزندگی کارکردی	پاسخدهی کارکردی	دسترس پذیری کارکردی	انعطاف پذیری کارکردی	حس لذت معنایی	حس حمایت معنایی	همه شمولیت کارکردی	فضای جمع گرا معنایی	زیبایی طبیعت	حدایت	مقیاس انسانی	انسجام فضایی	فضایی کالبدی	اعماد	مؤلفه‌ها	مکانی		
پنجیار و همکاران، ۱۳۴۰																								
Salehinia and Memarian, 2012																								
Altman, 1975																								
Kweon et al., 1998																								
قلیبر- نزفولی و نقیز؛ ۱۳۹۳																								
Kyriakidis & Bakogiannis, 2018																								
Soltanian & Mohammadi, 2015																								
Gehl, 1987																								
Whyte, 1980																								
Rostami Bookanik, 2013																								
Lennard, 1993																								
Porta & Renne, 2005																								
Lawsson, 2001																								
Marus & Francis, 1998																								
Chidister, 1986																								
Carr et al., 1992																								
Bentley et al., 2015																								
Kuo et al., 1998																								
Lang, 1987																								
Huang, 2006																								
Zakariya et al., 2014																								
Gehl, 2010																								

مدیریت شهری

فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۶ . پاییز ۱۴۰۳ .

Urban management
No.76 Autumn 2024

معرفی محدوده مطالعه

روستای ایزی به عنوان روستایی با قدمتی بالا در حاشیه شهر سبزوار، در بخش مرکزی شهرستان سبزوار در استان خراسان رضوی قرار گرفته است. قدمت این روستا به چندین سال قبل برمی‌گردد، زمانی که روستا به صورت قلعه مخصوصی بوده است که تمام رفت و آمدها به روستا از درب این قلعه انجام می‌گرفته است. امروزه در اثر افزایش جمعیت ساکنین و توسعه کالبدی روستا از دیوار قدیمی و در قلعه‌ی آن نشانی نیست و فضای باز مقابله «در قلعه» قدیمی در مرکز روستا تبدیل به میدان نسبتاً وسیعی به همین نام در بین ساکنین آن شده است.

میدان مذکور به دنبال تغییر و تحولات فضایی-کالبدی روستا و نوسازی‌های صورت گرفته، مداخلاتی چون تخریب حمام قدیمی و برخی خانه‌های قدیمی پیرامون آن و احداث فضای سبز مجاور این میدان به خود دیده است و درنهایت به شکل امروزی خود درآمده است. لازم به ذکر است این روستا دارای مساحت تقریبی ۷۵ هکتار و جمعیتی نزدیک به ۴۰۰۰ نفر است. لازم به ذکر است انتخاب نمونه مطالعاتی این پژوهش به دو دلیل موقعیت روستا به عنوان یک روستای حاشیه‌ای و کم برخوردار شهر سبزوار و دیگری، نقش مهم میدان در قلعه در زندگی اجتماعی ساکنین این روستا می‌باشد.

راجع به در قلعه باید بیان داشت، این میدان در مرکز روستا، به عنوان اصلی‌ترین و مهم‌ترین فضای باز عمومی روستا، محل اجتماع مردم در ساعت‌های مختلف شب‌نیروز و مجاور کاربری‌های مهم تجاری، مساجد و در مسیر خیابان اصلی روستا از شهر سبزوار به فضاهای داخل روستا و کاربری‌های مهم آن و منتهی به باغات و مزارع کشاورزی روستا می‌باشد.

میدان در قلعه از قدیم‌الایام نقش مهمی در زندگی فردی و اجتماعی مردم روستا داشته، محل حضور افراد و شرکت آنان در برنامه‌ها و فعالیت‌های مهم اجتماعی روستا همچون برگزاری مراسم سوگواری، نخل‌گردانی ایام محرم، تعزیه‌خوانی و برگزاری مراسم‌های جشن‌ها و اعیاد مذهبی برای حضور و شرکت ساکنین روستا می‌باشد. همچنین، مساجد جامع و ابوالفضلی مجاور میدان نیز به عنوان پایگاه‌های مهم اجتماعی و واحدهای تجاری نانوایی و مغازه‌ها دور میدان نقش مهمی در مرکزیت بخشیدن به میدان مذکور دارند. همان‌طور که بیان شد این میدان کارکردهای اجتماعی متنوعی را در طول سال پوشش می‌دهد.

علاوه بر این، میدان در قلعه به عنوان فضای باز عمومی روستا و گذرگاه اصلی به سمت زمین‌های کشاورزی و باغات روستا و استراحتگاه کشاورزان و دامداران روستا،

۳- روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر هدف یک مطالعه کاربردی و از نظر زمانی یک مطالعه تک‌قطعه می‌باشد. روش پژوهش حاضر مورد پژوهشی^۱ از نوع آمیخته مبتنی بر اطلاعات کمی و کیفی حاصل از میدان تحقیق می‌باشد که پس از تبیین چارچوب مفهومی پژوهش براساس مطالعات کتابخانه‌ای، با توجه به مدل تحقیق و با بررسی وضعیت رفتارهای اجتماعی جاری در میدان در قلعه و نقایص این محیط در تقویت این رفتارها، تلاش شده است براساس ویژگی‌های فضای اجتماعی پذیر پیشنهادات طراحی در این خصوص ارائه شود.

به منظور گردآوری داده‌های تحقیق در خصوص میزان حضور افراد در فعالیت‌های اجتماعی میدان و دریافت نظرات آنان در رابطه با موانع حضور و شرکت آنان در فعالیت‌های مذکور در میدان در قلعه، از ابزار پرسشنامه محقق ساخته با توجه به ماهیت پژوهش براساس مقیاس‌های مشارکت اجتماعی از نظرسنجی سلامت جامعه کانادا (CCHS) (گیلمور^۲، ۲۰۱۲) و نظرسنجی مشارکت مذهبی (گرینفیلد و مارکس^۳، ۲۰۰۷) استفاده شد که به سنجش میزان و دریافت نظرات آنان اقدام گردید.

بر این اساس شرکت‌کنندگان در پژوهش در بخش سوالات بسته پرسشنامه، میزان حضور و مشارکت خود را در فعالیت‌های اجتماعی میدان با کمک طیف لیکرت- فراوانی از ۱ (هرگز) تا ۵ (تقریباً همیشه)- عنوان نمودند و در بخش سوالات باز، پرسیده شد که «چه فعالیت‌هایی آنان را تشویق می‌کند که بیشتر در میدان حاضر شوند (اینکه، افراد بیشتر برای انجام چه کارهایی به میان در قلعه می‌روند؟» و همچنین، «با توجه به تجربه استفاده آنان، میدان چه کمبودهایی دارد؟» حجم نمونه در این پژوهش با توجه به جامعه آماری ۴۰۰ نفری ساکنین روستا، با استفاده از روش تعیین حجم کوکران با ضریب اطمینان ۹۵٪، ۳۵۰ نفر در نظر گرفته شده است که به شیوه تصادفی ساده و در دسترس انتخاب شده‌اند. پرسشنامه مذکور پایابی بالایی با آلفای کرونباخ $\alpha = 0.92$ نشان داد. همچنین جنسیت و سن شرکت‌کنندگان در پرسشنامه مذکور دریافت شد. داده‌های پژوهش با استفاده از نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

1. Case Study
2. Gilmour
3. Greenfield and Marks

ورزشی مجاور میدان، شستن ظروف در جوی آب مجاور میدان موقع قطعی آب، آب بازی کودکان، خرید نان، میوه و مواد غذایی موردنیاز ساکنین می‌باشد.

محل انجام فعالیت‌های اجتماعی مختلفی چون دیدارهای دوستانه، گفت‌و‌گو، بازی‌های محلی چون دوز بازی و غیره در طول شبانه‌روز در طول سال می‌باشد. همچنین، این میدان پذیرای ساکنین روستا به منظور استفاده از وسائل



شکل ۲- محدوده مورد مطالعه؛ موقعیت دَرْ قلعه در روستای ایزی از شهرستان سبزوار در استان خراسان رضوی و عکس هوایی میدان

مدیریت شهری

فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۶ . پاییز ۱۴۰۳

Urban management
No.76 Autumn 2024

۶۵



شکل ۳- فعالیت‌های اجتماعی در جریان در فضای سبز مجاور میدان دَرْ قلعه؛ جشن نیمه شعبان؛ و مراسم آئینی- مذهبی نخل‌گردانی روستای ایزی در دهه محرم



شکل ۴- مسجد جامع روستا در کنار فضای سبز مجاور میدان دَرْ قلعه



شکل ۵- منظره کلی میدان از ضلع جنوب غربی آن؛ برداشت آب غیرشرب اهالی در موقع قطعی آب روزتا از جوی آب کشاورزی میدان \ddagger قلعه

قرار دارد. این نشان‌دهنده سطح متوسط تا زیاد درگیری افراد در فعالیت‌های اجتماعی مختلف در میدان \ddagger قلعه است. قابل ذکر است که بیش از نیمی از نمونه حداقل یکبار در سه ماه گذشته با مشارکت قابل توجه افراد مسن و جوان در فعالیت‌های میدان شرکت کرده بودند. تقریباً ۶۹ درصد از پاسخ‌دهنگان از حضور و مشارکت زیاد (فعال) خود در فعالیت‌های مختلف در میدان \ddagger قلعه گزارش دادند. (جدول ۲)

۴- یافته‌ها

شرکت‌کنندگان این مطالعه شامل ۳۵۰ نفر بود که عمدتاً مرد بودند ($58/3$ درصد مرد برابر با 204 نفر، $41/7$ درصد زن برابر با 146 نفر). میانگین سنی شرکت‌کنندگان $42,6$ سال (حدوده: $19-78$ سال؛ انحراف معیار ($SD = 16.7$) بود. از بین افراد شرکت‌کننده، 212 نفر متاهل (60.6%) و 138 نفر مجرد (39.4%) بود. برطبق یافته‌ها، میانگین کلی شاخص حضور افراد در میدان \ddagger قلعه $3,71$ ($SD = 0.41$) محاسبه شد که در مقیاس لیکرت بین متوسط تا زیاد

جدول ۲- میزان و چگونگی مشارکت افراد در فعالیت‌های اجتماعی میدان \ddagger قلعه

فراوانی (درصد)	میزان و چگونگی مشارکت افراد در فعالیت‌های اجتماعی مختلف میدان \ddagger قلعه
(٪۳۱/۴) ۱۱۰	تقرباً همیشه
(٪۳۷/۴) ۱۳۱	غلب
(٪۱۲) ۴۲	گاهی اوقات
(٪۸/۹) ۳۱	بهندرت
(٪۱۰/۳) ۳۶	هیچ وقت
(٪۱۰۰) ۳۵۰	در مجموع

جدول ۳- انواع و توزیع فراوانی فعالیت‌های پاسخ‌گویان در میدان \ddagger قلعه

فعالیت‌ها	فراوانی (درصد)
شرکت در مراسم‌ها و رویدادها (محرم، تعزیه‌خوانی، جشن‌ها و غیره)	(٪۲۷/۸) ۲۰۵
حضور در مسجد	(٪۲۳/۶) ۱۷۴
عبور کردن	(٪۱۹/۴) ۱۴۳
گفت‌و‌گوی رودررو با دوستان	(٪۹/۶) ۷۱
خرید کردن	(٪۸/۹) ۶۵
بازی کردن	(٪۴/۸) ۳۵
نشستن	(٪۴/۱) ۳۰
سایر	(٪۲) ۱۵

جدول ۴- انواع، توزیع فراوانی و نمرات نهایی مشکلات میدان در قلعه از نظر ساکنین روستا

مشکلات	خیلی زیاد (%)	زیاد (%)	متوسط (%)	کم (%)	خیلی کم (%)	نمره نهایی (کمی)	نمره نهایی (کمی)	مشکلات
کمبود فضای مناسب برای نشستن	۴	۵۸/۵	۱۷/۵	۱۰	۱۰	۰/۹۵	زیاد	زیاد
اسفالت نبودن بخشی از میدان	۹	۵	۳۷/۵	۳۴	۱۴/۵	-۰/۴	متوسط	متوسط
حضور جوانان تا دیر وقت در میدان	۱۰	۱۷	۳۵	۲۷	۱۱	-۰/۱۲	متوسط	متوسط
نبود مغازه‌های خوب و با کیفیت	۱۲/۵	۱۷/۵	۱۰	۱۵	۴۵	-۰/۶۲۵	زیاد	زیاد
فرسودگی بناهای دور میدان	۴۵	۲۰	۱۵	۱۶	۴	۰/۸۶	زیاد	زیاد
نورپردازی نامناسب	۲۱/۵	۱۷	۴۲/۵	۱۳/۵	۵/۵	۰/۳۵۵	متوسط	متوسط
عدم سایه‌اندازی مناسب	۳۵	۲۵/۵	۱۷/۵	۱۵	۷	۰/۶۶۵	زیاد	زیاد
نبود جای پارک مناسب خودرو	۱۰	۱۹/۵	۴۲	۸	۲۰/۵	-۰/۰۹۵	متوسط	متوسط
کمبود فضای سبز	۴۵	۲۵	۱۵	۶/۵	۸/۵	۰/۹۱۵	زیاد	زیاد
نبود آبخوری	۱۴/۵	۱۳/۵	۳۸	۲۸	۶	۰/۰۲۵	متوسط	متوسط
نبود سرویس بهداشتی	۸	۳۰/۵	۲۷/۵	۲۹	۵	۰/۰۷۵	متوسط	متوسط
عدم زیبایی ظاهری میدان	۳۸	۲۱/۵	۱۴/۵	۱۵	۱۱	۰/۶۰۵	زیاد	زیاد
کمبود وسائل بازی و ورزشی	۱۰	۱۱/۵	۴۴/۵	۲۰	۱۴	-۰/۱۶۵	متوسط	متوسط

* مقادیر کمی هر یک از درجات محاسبه شده در طیف لیکرت: خیلی زیاد (+۲)، زیاد (+۱)، متوسط (۰)، کم (-۱) و خیلی کم (-۲)

از ظرفیت‌های ساماندهی و مناسب‌سازی میدان در قلعه با رویکرد آئینی آن دارد. همچنین بر مبنای یافته‌های این پژوهش از دیگر فعالیت‌های مهم پر تکرار در میدان استفاده از فضای سبز مجاور میدان است که معمولاً نمازگزاران به منظور وضو گرفتن، قبل یا بعد از حضور در برنامه‌های مساجد جامع و حضرت ابوالفضل از این فضا استفاده می‌کنند. با توجه به دین داری ساکنین و شرکت آنان در فرایض و مراسمات مذهبی روزتا که در مساجد روزتا در طول سال برگزار می‌شود، تعداد زیادی از افراد روزتا از میدان در قلعه به عنوان فضای ثانویه و پشتیبان مساجد در قبیل و بعد از شرکت در فعالیت‌های اجتماعی- مذهبی مسجد استفاده می‌کنند.

همچنین میدان در قلعه نقش پررنگی در تعاملات اجتماعی ساکنین دارد. بر طبق یافته‌های پژوهش افراد زیادی از ساکنین برای نشستن‌های گروهی در کنار آب، گفتگو کردن با هم‌روستایی‌ها و انجام بازی‌های محلی (خصوصاً دوز بازی) از فضای میدان در قلعه و فضای سبز مجاور آن استفاده می‌کنند. کودکان شرکت‌کننده در پژوهش نیز برای انجام بازی با وسائل بازی کودکان که در گوشه این فضا تعییه شده‌اند نیز بیشترین رغبت را نشان دادند. باید اضافه نمود که به عنوان استفاده‌های جنبی از میدان بانوان هم اکثراً در موقع قطعی آب- که البته خیلی در روزتا شایع نیست، به صورت گروهی به منظور شستن

همچنین همان‌طور که بیان شد به منظور کسب اطلاع از نوع فعالیت‌های میدان در قلعه و فراوانی مشارکت افراد در انواع این فعالیت‌ها، پاسخ‌های افراد حاکی از آن بود که به ترتیب شرکت در مراسم‌ها و رویدادهای برگزارشده در میدان، حضور در مسجد، عبور کردن، گفتگوی رودررو با دوستان، خرید کردن، بازی کردن و همچنین نشستن بیشترین فعالیت‌های ساکنین روزتا در میدان مذکور را شامل می‌شوند. لازم به ذکر است در بین فعالیت‌های مذکور، فعالیت‌های خرید کردن جزو فعالیت‌های ضروری دسته‌بندی می‌شوند که با ماهیت جمعی و انتخابی فعالیت‌های اجتماعی که لازمه تقویت هرچه بیشتر فضاهای اجتماعی‌پذیر هستند، متفاوت‌اند^۱ و همچنین فعالیت‌های عبور کردن و نشستن به دلیل ماهیت غیراجتماعی آنان نیز شناسایی شدند. همان‌طور که بیان شد، عمدت‌ترین فعالیت مورد اشاره پاسخ‌دهنده‌گان شرکت در مراسم و رویدادهای جاری در میدان است. میدان در قلعه در طول سال پذیرای مراسمات مختلفی مذهبی چون مراسم سوگواری محرم، نخل‌گردانی، اعیاد نیمه‌ی شعبان و غیره است.

لازم به ذکر است طبق یافته‌های این پژوهش تقریباً اغلب ساکنین روزتا در این مراسم‌ها شرکت می‌کنند که نشان

۱. ر. ک. گل، ۱۹۸۷؛ زندگی در فضای میان ساختمان‌ها. ترجمه شیما شصتبی.
تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.

زمینه مطلوب جهت شکل‌گیری رفتارهای اجتماعی، پیامدهای اجتماعی مختلفی برای این نواحی به همراه خواهند داشت. باید اشاره نمود که رویکرد مطرح شده، با تحقیقات ویلار و کارتز (۲۰۱۶) که بر افزایش منابع اجتماعی از طریق ایجاد فضاهای عمومی اجتماع‌پذیر تأکید دارند، همسو است.

در همین رابطه، مدنی‌پور^۲ (۲۰۰۳) عدم وجود فضاهای عمومی مساعد در مناطق شهری حاشیه‌ای اروپا را مطرح کرده و این کمبود را عاملی برای جدایی‌گزینی‌های اجتماعی در این نواحی بر می‌شمرد. وی معتقد است که فضاهای عمومی در این مناطق می‌توانند کاتالیزوری برای تغییرات مثبت اجتماعی و حمایت از ساکنان محروم باشد. به طور مشابه، ایزوتسو و همکارانش (۲۰۰۶) نیز از اجتماع‌پذیری فضاهای شهری به ویژه در محله‌های محروم، به عنوان یک عامل حیاتی برای زیست‌پذیری و مشارکت اجتماعی حمایت می‌کنند. به نظر سوگیاما و همکارانش (۲۰۱۵) نیز تعاملات اجتماعی از طریق افزایش آگاهی‌های محلی در مورد مسائل محله و تقویت ارتباطات بین ساکنان در توسعه محله، امری محوری می‌باشند (سوگیاما^۳, ۲۰۱۵).

همچنین همان‌طور که در طول این مقاله اشاره شد، نقش فضاهای اجتماع‌پذیر بر شکل‌گیری و بروز فعالیت‌های اجتماعی، در مطالعات متعددی مورد تأیید قرار گرفته است. تحقیقات در این زمینه نشان داده است که حفظ فضاهای عمومی پذیرنده و اجتماع‌پذیر نقش مهمی در اجتماعی شدن افراد و شکل‌گیری فعالیت‌های اجتماعی دارد (کورنیاواتی^۴, ۲۰۱۲؛ گرمان^۵, ۲۰۱۳). در حالی که برخی از مطالعات، مانند بنت^۶ و همکارانش (۲۰۱۲)، نشان‌دهنده رابطه معکوس بین دسترسی به فضای باز عمومی و میزان و کیفیت تعاملات اجتماعی افراد است، در مجموع عده تحقیقات تأثیر مثبت ویژگی‌های محیطی بر جامعه‌پذیری و شکل‌گیری تعاملات اجتماعی در چنین فضاهایی را گزارش می‌دهند (گل، ۱۹۸۷، لانگ، ۱۹۸۷، وايت، ۱۹۸۰، دنس^۷ و همکاران، ۲۰۰۶؛ گرمان چیری و سلند^۸, ۲۰۰۴، مهتا^۹, ۲۰۱۳).

همچنین در این پژوهش بر مبنای مطالعات پیشین انجام شده، به ویژگی‌های مختلفی که از کیفیت اجتماع‌پذیری فضاهای حمایت می‌کنند اشاره شد که آن‌ها را می‌توان در قالب سه دسته‌ی کلی مؤلفه‌های معنایی،

ظرف خود و گفت‌وگوی هم‌زمان و همچنین برداشت آب غیرآشامیدنی موردنیاز منزل خود از فضای مذکور استفاده می‌کنند.

در ادامه پرسشنامه‌ی طراحی شده در این پژوهش با تمرکز بر فعالیت‌های جمعی مذکور و به منظور گردآوری داده‌های موردنیاز پژوهش در خصوص مشکلات فضای مذکور از پرسش‌شوندگان خواسته شد تا بیان کنند که چه نقاطی از کمبودهایی در حین استفاده از میدان تجربه کرده‌اند و اینکه در صورت وجود چه امکاناتی بیشتر برای انجام فعالیت‌های موردن علاقه‌شان به میدان در قلعه مراجعه می‌کنند. یافته‌های پژوهش نشان داد، در بین مشکلهای موجود از دید ساکنین روستا، موارد مختلفی وجود دارد که در جدول زیر به این موارد اشاره شده است.

در این بخش، به منظور مقایسه و اولویت‌بندی عوامل از تکنیک مقیاس‌دهی لیکرت^۱ استفاده شد که همان‌طور که آورده شده است نمرات نهایی کمی و کیفی برای مشکلات بیان شده نشان می‌دهد که سه مشکل اصلی میدان به ترتیب شامل کمبود فضای مناسب برای نشستن (۰/۹۵)، کمبود فضای سبز (۰/۹۱۵) و فرسودگی بنای‌های دور میدان (۰/۸۶) می‌باشند؛ و پس از آن‌ها، به ترتیب عدم سایه‌اندازی مناسب (۰/۶۶۵)، عدم زیبایی ظاهری میدان (۰/۶۰۵) و نورپردازی نامناسب (۰/۳۵۵) از مهم‌ترین مشکلات میدان از نظر افراد شرکت‌کننده در پژوهش شناسایی شدند.

۷- نتیجه‌گیری

این تحقیق به بررسی مفهوم اجتماع‌پذیری فضاهای شهری و منافع اجتماعی آن پرداخت و با تمرکز بر این موضوع که چگونه ویژگی‌های یک فضای اجتماع‌پذیر و کیفیت‌های فضایی خاص آن می‌توانند تسهیل‌کننده فعالیت‌های اجتماعی افراد باشند، تلاش نمود بر مبنای ویژگی‌های فضاهای اجتماع‌پذیر و با شناسایی مشکلات میدان در قلعه در روستای ایزی به ارائه راهکارهای طراحی در این زمینه پردازد.

این مطالعه در جهت ارائه راهکارهای طراحانه ارتقادهنه کیفیت اجتماع‌پذیری میدان در قلعه مبتنی بر آن دسته از مطالعات که بر نقش اجتماع‌پذیری فضاهای عمومی و نتایج رفتاری و اجتماعی آن بر افراد استفاده‌کننده از این فضاهای پرداخته‌اند، انجام گرفت. هم‌راستا با چارچوب مفهومی ارائه شده در این رابطه در پژوهش حاضر، فضاهای اجتماع‌پذیر که نقش مهمی در بروز فعالیت‌های اجتماعی فلذا ایجاد محیط اجتماعی مطلوب در جهت ارتقای سلامت اجتماعی افراد ساکن در نواحی کم‌برخوردار دارند، با ایجاد

1. Likert Scales

2. Madanipour

3. Sugiyama et al

4. Kurniawati

5. Bennet et al.

6. Dines et al

7. Germanmann-Chiari & Seeland

8. Mehta



شکل ۶- طراحی میدان در قلعه با حفظ ویژگی‌های مذهبی- آئینی آن، با رویکرد فضای اجتماعی‌پذیر و در جهت رفع مشکلات آن در این رابطه (نکته: ارائه طرح‌ها توسط دانشجویان درس روزتا ۲ در گروه معماری دانشگاه حکیم سبزواری و براساس مباحث مذکور می‌باشد)

از آن‌ها، به ترتیب عدم سایه‌اندازی مناسب، عدم زیبایی ظاهری میدان و نورپردازی نامناسب شناسایی شدند که بر مبنای آن راهکارهای طراحی پیشنهادی به شرح زیر ارائه می‌شوند.

- تعبیه فضاهای مناسب برای نشستن، ایستادن، تکیه دادن و غیره مشرف به فعالیت‌های درون میدان تقویت سبزی‌نگی فضا با استفاده از عناصر سبز (درختان، درختچه، چمن و سایر گونه‌های گیاهی سازگار با اقلیم) بازسازی و نوسازی جداره‌های فرسوده میدان با توجه به کاراکتر ویژه مذهبی، روتایی و آئینی آن
- ایجاد سایه‌اندازی مطلوب با عناصر سبز، استفاده از عنصر سایاط و جداره‌سازی‌های سبک و متخلف اهمیت دادن به نقش محوری مسجد در جهت‌گیری کلی کریدورهای دید و بارگذاری‌های حجمی طرح استفاده از المان‌های تاریخی و هویتی حال و هوای روتایی طرح چون مصالح، رنگ‌ها و جزئیات محلی و سنتی تأمین نورپردازی مناسب برای میدان از طریق انواع منابع نوری متمرکز و غیرمتمرکز
- استفاده از یادمان‌های هویتی- مذهبی هویت‌بخش بومی و مرکزگرا در جهت تقویت انسجام فضایی، جذابیت، فضای جمع‌گرا

مؤلفه‌های کارکردی و مؤلفه‌های فضایی- کالبدی فضا شناسایی و تقسیم‌بندی نمود. بر مبنای یافته‌های این پژوهش مؤلفه‌های معنایی اجتماعی‌پذیری فضا شامل: دعوت‌کنندگی فضاء، حس حمایت، حس تعلق، حس لذت، معنی، هنجار، خوانایی، خلوت، شخصی‌سازی و امنیت می‌باشد. مؤلفه‌های کارکردی مربوطه شامل: همه شمولیت، تنوع، انعطاف‌پذیری، دسترسی‌پذیری، پاسخدهی، سرزندگی و ایمنی آن بوده و نهایتاً مؤلفه‌های فضایی- کالبدی نیز شامل: اندازه و هندسه، انسجام فضایی، مقیاس انسانی، جذابیت، زیبایی طبیعت و فضای جمع‌گرایی باشند علاوه بر این، این مطالعه در پرداختن به فعالیت‌های اجتماعی شکل‌گرفته در میدان در قلعه، مبتنی بر نظریات گل (۱۹۸۷) در تقسیم‌بندی فعالیت‌ها به فعالیت‌های ضروری، اختیاری و اجتماعی استفاده کرد که در آن هر دو ویژگی انتخابی بودن و اجتماعی بودن فعالیت موردنظر قرار گرفت. در میدان در قلعه به ترتیب فعالیت‌های شرکت در مراسم‌ها و رویدادهای میدان، حضور در مسجد، گفت‌وگوی رودردو با دوستان و بازی کردن به عنوان مهم‌ترین این فعالیت‌ها شناسایی شدند. در پایان نیز مبتنی بر فعالیت‌های عمده مذکور و نظرات شرکت‌کنندگان مهم‌ترین مشکلات میدان در قلعه شامل کمبود فضای مناسب برای نشستن، کمبود فضای سبز و فرسودگی بنای‌های دور میدان می‌باشد؛ و پس

مدیریت شهری

فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روتایی
شماره ۷۶ . پاییز ۱۴۰۳

Urban management
No. 76 Autumn 2024

- تجهیز میدان به سکوهای مناسب نشستن و فضای مناسب برگزاری مراسم تعزیه‌خوانی
 - پیش‌بینی فضای برگزاری مناسب نخل‌گردانی با لحاظ مبلمان‌های ترافیکی قابل جابجایی (بهمنظور جداسازی و نصب مجدد در کف میدان)
 - زیباسازی فضای میدان منطبق بر فضای روستایی آن با تقویت فضای سبز، استفاده از عنصر آب و مصالح بومی محلی
 - تأمین آسایش محیطی و خرد اقلیم^۱ با ایجاد فضاهای مناسب برای نشستن در اطراف میدان با در نظر گرفتن سایه‌اندازی مناسب و دیدپذیری مناسب نسبت به فعالیت‌های میدان
 - باز طراحی فضای سبز مجاور میدان با هدف افزایش زیست‌پذیری، انعطاف‌پذیری و جذابیت فضای میدان
 - باز طراحی فضای سبز حدفاصل میدان در قلعه و مسجد جامع مجاور آن با هدف ایجاد پیشخوان مناسب برای سریز فعالیت‌های مسجد و تأمین فضای مناسب برای فعالیت‌های ثانویه مسجد جامع
 - تمرکز بر ایجاد فضاهای چند عملکردی و انعطاف‌پذیر با گنجاندن مجموعه‌ای از فعالیت‌های پشتیبان اجتماعی در جهت خلق فضای اجتماعی پر جنب و جوش و همه‌شمول تجهیز فضا به آبخوری با طراحی مناسب با کارکتر مذهبی-آئینی فضا
 - مناسبسازی وسایل ورزشی و وسایل بازی کودکان با تعمیر و رنگ‌آمیزی و کفسازی و جانمایی بهتر
- تشکر و قدردانی**
- بدین‌وسیله از اهالی محترم روستای ایزی برای مشارکت و اعتمادشان به این پژوهش و همچنین از همکاری دانشجویان داطلب گروه معماری دانشگاه حکیم سبزواری به جهت مشارکت در بخش ترسیمات سه‌بعدی راهکارهای طراحی این تحقیق سپاسگزاری می‌شود.
- منابع**
- جواهربور، حسام، حسینی، سیدباقر، نوروزیان ملکی، سعید (۱۳۹۱). میزان رضایتمندی ساکنان محله نارمک از فضاهای باز و تسهیلات عمومی محیط مسکونی. معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، ۵(۹): ۴۵-۵۹.
 - شجاعی، دلارام، پرتوى، پروین (۱۳۹۴). عوامل مؤثر بر ایجاد و ارتقاء اجتماع‌پذیری در فضاهای عمومی با مقیاس‌های مختلف شهر تهران (نموده موردی: فضاهای عمومی دو محله و یک ناحیه در منطقه ۷ تهران). باغ نظر، ۱۲(۳۴): ۹۳-۱۰۸.

- Identity as an Explanatory Factor for Associations Between More Frequent Formal Religious Participation and Psychological Well-Being. International Journal For The Psychology Of Religion, 17(3), 245-259.
- Greif, M. J., & Nii-Amoo Dodoo, F. (2015). How community physical, structural, and social stressors relate to mental health in the urban slums of Accra, Ghana. *Health & Place*, 33, 57-66. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2015.02.002>
 - Huang, S. L. (2006). A study of outdoor interactional spaces in high-rise housing. *Landscape and Urban Planning*, 78(3), 193-204.
 - Izutsu, T., Tsutsumi, A., Islam, A., Kato, S., Wakai, S., Kurita, H., 2006. Mental health, Quality of life, and nutritional status of adolescents in Dhaka, Bangladesh: comparison betweenan urban slum and a non-slum area. *Soc. Sci. Med.*, 63: pp. 1477-1488.
 - Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. Vintage.
 - Jennings, V., & Bamkole, O. (2019). The relationship between social cohesion and urban green space: An avenue for health promotion. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(3), 452.
 - Kalambar Dezfouli, Maryam, Mohammad, Naghizadeh. (2013). Designing urban space in order to promote social interactions (case study: inter-neighborhood boulevard). *City Identity*, 17(8): 24-15. [In Persian]
 - Keyes, C. L. M. (1998). "Social well-being". *Social Psychology Quarterly*, Vol. 61, No. 2: 121-140.
 - Keyes, C. L. M. (2006). Mental health in adolescence: Is America's youth flourishing? *American journal of orthopsychiatry*, vol. 76, n3, pp. 395- 402.
 - Kim, J., & Kaplan, R. (2004). Physical and psychological factors in sense of community: New urbanist Kentlands and nearby Orchard Village. *Environment and Behavior* 340-313 , (3)36 ,.
 - Kuo, F. E., Sullivan, W. C., Coley, R. L., & Brunson, L. (1998). Fertile Ground for Community: Inner-City Neighborhood Common Spaces. *American Journal of Community Psychology*, 26(6), 823-851.
 - Kurniawati, W. (2012). Public space for marginal people. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 36, 476-484.
 - Kweon, B., Sullivan, W. C., & Wiley, A. R. (1998). Green Common Spaces and the Social Integration of Inner-City Older Adults. *Environment and Behavior*, 30(6), 832-858.
 - Kyriakidis, C., & Bakogiannis, E. (2018). An evaluation of urban open spaces in Larisa, Greece. *European Journal of Engineering and Formal Sciences*, 2(1), 66.
 - Lang, J. T. (1987). Creating architectural theory: The role of the behavioral sciences in environmental de-
 - rural Ireland. *Journal of Rural Studies*, 55, 71-82. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.07.013>
 - Carr, S., Francis, M., Rivlin, L.G., Stone, M. (1992). *Public Space*. Cambridge University Press, Cambridge.
 - Chidister, M. (1986). The Effect of Context on the Use of Urban Plazas, *Landscape Jrnl.*, 5 no. 2.
 - Cicognani, E., Pirini, C., Keyes, C., Joshanloo, M., Rostami, R., & Nosratabadi, M. (2008). Social participation, sense of community and social well being: A study on American, Italian and Iranian university students. *Social Indicators Research*, 89(1), 97-112.
 - Dannenberg, Andrew L., Frumkin, Howard, J.Jackson, Richard .(2011). *Making healthy places*. New York.
 - Dines, N., Cattell, V., Gesler, W. M., & Curtis, S. (2006). *Public spaces, social relations and well-being in East London* (pp. 1-56). Policy Press.
 - Efroymson, D., Thanh, T. T. K., & Ha, P. T. (2009). *Public Spaces: How They Humanize Cities*. Dhaka: HealthBridge-WBB Trust.
 - Esgalhado MG, Reis M, Pereira H, Afonso RM. Influence of social support on the psychological well-being and mental health of older adults living in assisted-living residences. *International Journal of Developmental and Educational Psychology*. 2010; 1(1):267-78.
 - Fu, Q. (2018). Communal space and depression: A structural-equation analysis of relational and psycho-spatial pathways. *Health & Place*, 53, 1-9.
 - Fuladi, Shiva, Salaripour, Ali Akbar. (2019). Explanation of the factors affecting the promotion of the level of populism in traditional neighborhoods (case study: Ostadsara, Chelekhane and Pirsera neighborhoods in Rasht). *Local Development (Rural-Urban)*, 12(2), 447-471. [In Persian]
 - Javaherpour, Hossam, Hosseini, Seyyed Bagher, Norouzian Maleki, Saeed. (1391). The level of satisfaction of residents of Narmak neighborhood with open spaces and public facilities in the residential environment. *Utopia Architecture and Urbanism*, 5 (9): 45-59. [In Persian]
 - Gehl, J. (2010). *Cities for people*, Places, 16, pp. 269.
 - Gehl, Jan, 1987, *Life between Building*, New York, MCG.
 - Germann-Chiari, C., & Seeland, K. (2004). Are urban green spaces optimally distributed to act as places for social integration? Results of a geographical information system (GIS) approach for urban forestry research. *Forest Policy and Economics*, 6(1), 3-13.
 - Gilmour, H. (2012). Social participation and the health and well-being of Canadian seniors, *Health Reports*, 23(4):23-32.
 - Greenfield, E., & Marks, N. (2007). *Religious Social*

- Rasidi, M. H., Jamirsah, N., & Said, I. (2012). Urban green space design affects urban residents' social interaction. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 68, 464-480.
- Roe, J., Thompson, C., Aspinall, P., Brewer, M., Duff, E., Miller, D., Mitchell, R., & Clow, A. (2013). Green space and stress: Evidence from cortisol measures in deprived urban communities. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 10(9), 4086-4103. <https://doi.org/10.3390/ijerph10094086>
- Ross, C. E., Mirowsky, J., & Pribesh, S. (2002). Disadvantage, disorder, and urban mistrust. *City & Community*, 1(1), 59-82.
- Rostami Bookani, S. (2013). Exploring the Effect of Changing Public Transit on Users' Behaviour in Saint George's Square. University of Guelph.
- Salehinia, M. and Memarian, G. (2012). Sociopetaloid of architecture space ; Synthesis and synomorphy of humane-physical factors. *International Journal of Architectural Engineering & Urban Planning*, 22 (1), 7-19.
- Shabani, Maryam, Sharapour, Mahmoud. (1401). The quality of urban streetscape and its relationship with the amount and type of activity of Tehrani citizens, evaluating the application of Yan Gol's theory. *Urban Studies*, 12(45): 31-42. [In Persian]
- Shojaei, Delaram, Partovi, Parvin. (2014). Factors affecting the creation and promotion of sociability in public spaces with different scales in Tehran (case example: public spaces of two neighborhoods and one district in the Vth district of Tehran). *Bagh Nazar*, 12 (34): 108-93. [In Persian]
- Soltanian, F., Mohammadi, A. (2015). Study of characteristics of urban public open spaces based on social interaction (Case study: Salavatabad's 3-kilometer route). *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 4 (3): 553-564.
- Sommer R. (1967). Sociofugal Space. *The American Journal of Sociology*, 72 (6), 654-660.
- Sugiyama, D., Shirahada, K., & Kosaka, M. (2015). Elements to organize the third place that promotes sustainable relationships in service businesses. *Technology in Society*, 43, 115-121. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2015.05.013>
- Vilar, K., & Cartes, I. (2016). Urban design and social capital in slums. Case study: Moravia's neighborhood, Medellin, 2004-2014. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 216, 56-67. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.12.008>
- Whyte, W. H. (1980). The social life of small urban spaces.
- Zakariya, K., Harun, N. Z., & Mansor, M. (2014). Spatial characteristics of urban Square and sociability: A review of the city Square, Melbourne. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 153, 678-688.
- sign. Van Nostrand Reinhold.
- Lang, R., Hornburg, S., 2010. What is social capital and why is it so important to public policy? *Hous. Policy Debate* 9, 1-19.
- Lawson, B. (2001). The language of space. *Architectural Press*.
- Lennard, S. H. C. L. & H. L. (1993). *Urban Space Design and Social Life, Companion to Contemporary Architectural Thought*, London & New York, Routledge, pp. 39-43.
- Madanipour, A. (2003). Public and private spaces of the city. In *Routledge eBooks*. <https://doi.org/10.4324/9780203402856>
- Mair, C., Diez Roux, D., Morenoff, J., 2010. Neighborhood stressors and social support as predictors of depressive symptoms in the Chicago community adult health study. *HealthPlace*, 16, 811-819.
- Marcus, C. C., & Francis, C. (1998). *People place. Design guidelines for urban open space* (2nd ed.). New York: John Wiley and Sons.
- Meagher, B. R., & Marsh, K. L. (2017). Seeking the safety of sociofugal space: Environmental design preferences following social ostracism. *Journal of Experimental Social Psychology*, 68, 192-199.
- Mehta, V. (2013). *The street: a quintessential social public space*. Routledge.
- Millington, C. Thompson, C. Rowe, D. Aspinall, P. (2009). Development of the Scottish Walkability Assessment Tool, *Health & Place*, 15, 474-481.
- Moobela, C., Price, A. D., Mathur, V. N., & Paranagamage, P. (2009). Investigating the physical determinants of social capital and their implications for sustainable urban development. *The International Journal of Environmental, Cultural, Economic, and Social Sustainability: Annual Review*, 5(2), 255-270.
- Mouratidis, K. (2018). Built environment and social well-being: How does urban form affect social life and personal relationships?. *Cities*, 74, 7-20.
- Mouratidis, K. (2020). Neighborhood characteristics, neighborhood satisfaction, and well-being: The links with neighborhood deprivation. *Land Use Policy*, 99, 104886. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.104886>
- Naghiloo, F., Falahat, M. S. (2016). The Effect of Environmental Factors on Sociopetality of Urban Spaces. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 5 (4), 1111-1129.
- Osmand, H. (1957). *Function as basis of psychiatric ward design*. New York: Holt Rine hart & Winston.
- Porta, S., & Renne, J. L. (2005). Linking urban design to sustainability: formal indicators of social urban sustainability field research in Perth, Western Australia. *URBAN DESIGN International*, 10(1), 51-64.
- Project for Public Spaces (2011). Available from: <http://www.pps.org>